

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Aralık/December 2021, 4(2): 176-193

İbn Ebü'l-İzz'in Kur'an'ın Kur'an'la Tefsir Metoduna Yaklaşımı
The Understanding of Ibn Abu'l-'Iz of Interpreting the Qur'an with the Qur'an

Esat ÖZCAN

Dr. Öğr. Üyesi, Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Dr. Lecturer, Siirt University Faculty of Theology, Department of Tafsir, Siirt/Turkey
esatozcan75@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0974-8325.

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 12 Kasım / November 2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 14 Aralık / December 2021

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık / December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December

DOI: 10.47145/dinbil.1022825

Atıf / Citation: Özcan, Esat. "İbn Ebü'l-İzz'in Kur'an'ın Kur'an'la Tefsir Metoduna Yaklaşımı / The Understanding of Ibn Abu'l-'Iz of Interpreting the Qur'an with the Qur'an". Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi 4 / 2 (Aralık 2021): 176-193. doi: 10.47145/dinbil.1022825

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Copyright © Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.
Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Tefsir yapılırken Kur'ân'ın istihlâhlarına, kalıp ifadelerine; âyetlerin siyakına ve Kur'ân'ın bütünlüğüne riayet etmek son derece önem verilmesi gereken bir husustur. Bunun için müfessirler, Kur'ân'ı öncelikle bu tefsir metoduna göre anlamaya çalışmış ve bunun ehemmiyetine dikkat çekmişlerdir. İbn Ebü'l-İz, yaşadığı dönemde etkili bir âlim olan İbn Teymiyye ve öğrencilerinden etkilenerek Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmeye önem vermiştir. Zira İbn Teymiyye, Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmenin en güzel tefsir metodu olduğunu belirtmiş, öğrencileri de bu metodun önemine vurgu yapmışlardır. İbn Ebü'l-İz, ilme ve âlimlere ulaşmanın son derece kolay olduğu bir dönemde ve coğrafyada dünyaya gelmiş ve hayatını sürdürmüştür. Ancak söz konusu dönem, siyasî ve mezhebî taassuptan dolayı bazı âlimlerin baskı gördüğü bir zaman dilimi olmuştur. Bu âlimlerden biri olan İbn Ebü'l-İz, bu baskılara direnmiş ve doğru bildiğini söylemekten ve yazmaktan geri durmamıştır. Bunun için bazı sıkıntılara maruz kalmış ve dört ay hapsedilmiştir. Bu çalışmada, önce Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etme metodu hakkında kısaca bilgi verilecek, ardından İbn Ebü'l-İzz'in hayatı, eserleri ve ilmî kişiliği ele alınacaktır. Son olarak onun bu metod çerçevesinde yaptığı tefsirlerin üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Kur'ân, İbn Ebü'l-İz, Siyak, Kıraat.

Abstract

When interpreting the Qur'an, the terms and patterns of the Qur'an, it is of extreme importance to comply with the siyaq of the verses and the integrity of the Qur'an. For this reason, commentators tried to understand the Qur'an according to this interpretation method, drawing attention to the importance of this method. Ibn Abi'l-Iz was influenced by Ibn Taymiyya, an influential scholar, and his students, and gave importance to interpreting the Qur'an with the Qur'an. Because Ibn Taymiyya argued that interpreting the Qur'an with the Qur'an is the most beautiful interpretation method, and his students also emphasized the importance of this method. Ibn Abu'l-Iz was born to the world and continued his life in a period and geographical area when it was extremely easy to access science and scholars. However, the same period was also a period when some scholars were oppressed because of political and sectarian bigotry. Ibn Abu'l-Iz, who was one of the scholars exposed to oppression, resisted these and did not hesitate to say and write what he thought was true. He also faced some difficulties in this respect. Ibn Abu'l-Iz suffered from some hardships and was imprisoned for four months because of that. In this study, firstly, brief information will be provided about the method of interpreting the Qur'an with the Qur'an. Then, the life, works, and scientific personality of Ibn Abu'l-Iz will be discussed. Finally, his interpretations in the framework of this method will also be discussed.

Keywords: Interpretation, Qur'an, Ibn Abu'l-İz, Siyaq, Recitation.

Giriş

Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri, kelime ve ifadelerin manalarını Kur'ân'a göre belirlemek, âyetleri siyaka ve Kur'ân bütünlüğüne göre tefsir etmektir. Öte yandan bir kıraati, başka bir kıraatle tefsir etmek de M. Hüseyin ez-Zehebî'nin (1915-1977) ifade ettiği gibi Kur'ân'la tefsir kapsamında değerlendirilmesi gerekmektedir.¹

Tefsir ilminin en önemli ve temel kaynağı Kur'ân'ın bizzat kendisidir. Zira Kur'ân'ın üslubu onun bir bütün olarak ele almayı gerekli kılmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'den itibaren onu tefsir etmeye çalışanlar bu hususu dikkate almışlardır.²

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) en güzel tefsir metodunun Kur'ân'ı yine Kur'ân'la tefsir etmek olduğunu söylemiş,³ ondan sonra bu ifade kullanılmıştır.⁴ İbn

¹ M. Hüseyin ez-Zehebî, *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn* (Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.), 1: 32-33.

² Ali Karataş, "Kur'ân'ı Kur'ân ile Anlama", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 184.

³ Ahmed b. Abdülhalim İbn Teymiyye, *Mukaddîme fî usûli't-tefsîr* (Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1980), 84.

⁴ Muhammed b. Ebû Bekir İbn Kayyim el-Cevziyye, *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Hâmid el-Fikî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 278; İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, thk. Sami b. Muhammed Selâme (Riyad: Dâru Taybe, 1999), 1: 7; Muhammed Emîn b. Muhammed eş-Şinkîtî, *Edvâ'ü'l-beyân fî izâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Dâru 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1995), 1: 8.

Teymiyye'den önce de Kur'an'ın kendi kendini tefsir ettiğini söyleyen müfessirler olmuş,⁵ ancak bu yöntemin en güzel tefsir metodu olduğuna dair herhangi bir ifadede bulunulmamıştır.⁶ İbn Teymiyye ve onun görüşlerini benimseyenlerin, Kur'an'ın en güzel tefsirinin yine Kur'an'la yapılan tefsirler olduğunu söylemeleri, onların diğer kaynakları bir kenara koydukları anlamına gelmemektedir. Nitekim hemen ardından bu kaynaktan sonra sünnetin ve diğer kaynakların geldiğini ifade etmişlerdir.⁷

Kur'an'ın tek kaynak olduğunu, tefsirde başka bir kaynağa ihtiyaç bulunmadığını iddia eden Kur'âncılar⁸ ile Kur'an'ın kendi kendini tefsir ettiğini ve bunun en güzel tefsir metodu olduğunu söyleyen müfessirlerin kastı aynı değildir.⁹ Zira Kur'an'ın Kur'an'la tefsir edilmesinin önemine vurgu yapan müfessirlerin amacı, özneyi olabildiğince devre dışı bırakmaktır.¹⁰ Kur'âncıların amacı ise sünneti reddederek Kur'an'la yetinmektir.¹¹

Kur'an'ın Kur'an'la tefsir yöntemiyle yapılan tefsirlerin bilgi değeri, yöntemden bağımsız olarak yapılan tefsirle ilgilidir. Buna göre sadece Hz. Peygamber ve akıl yürütülemeyecek konulardaki sahabe tefsirleri¹² ile sahabe ve/veya tâbiîn'in icmâ ettikleri tefsirler bağlayıcıdır.¹³ Diğer tefsirlerin doğruluğu ise kullanılan delillere ve istidlal yöntemine bağlıdır. Ayrıca bir âyetin başka bir âyeti açıkça tefsir etmesi ile müfessirin iki âyeti birlikte değerlendirerek tefsir yapması aynı şey değildir. Birincisine Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir etmesi, ikincisine ise Kur'an'ın Kur'an ile tefsir edilmesi denilmesi gerekmektedir. Öte yandan Kur'an'ın Kur'an'ı tefsir etmesinde de mahiyet değil, keyfiyet beyanı söz konusudur.¹⁴

Bu metot, doğruyu bulma konusunda önemli bir araçtır. Ancak bu metotla yapılan tefsirler öznelidir. Zira bu yöntemle başvurarak tefsir yapan, bazılarının iddia ettiği gibi Allah/Kur'an değil;¹⁵ müfessirin ta kendisidir.¹⁶ Dolayısıyla bu yöntemle yapılan tefsirlerin değeri, müfessirin dirayetine ve yaptığı tefsire bağlıdır. Tabii ki bu öznelik sorunu sadece burada ortaya çıkmamaktadır, diğer tefsir yöntemlerinde de aynı durum söz konusudur.¹⁷ Bunun için hangi yöntemle olursa olsun, tefsir yaparken mümkün olduğu kadar nesnel olmaya çalışmak, son derece önem arz etmektedir. Aklı çıkarımlara ihtiyaç duyulmayan yerlerde, bu metoda başvurmak önemli ise de, bu

⁵ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl* (Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, ts.), 2: 430; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'an*, thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Ettiyyîş (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Mısriyye, 1964), 13: 353.

⁶ Karataş, "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama", 178.

⁷ İbn Teymiyye, *Mukaddime fi usûli't-tefsîr*, 84-109; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 1: 7-15.

⁸ İslam âleminde Ehl-i Kur'an ve Kur'âniyyûn isimleriyle bilinen bu ekol, XIX. asrın ikinci yarısından itibaren ortaya çıkmıştır. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Abdulhamit Birşık, "Kur'âniyyûn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26: 428-429.

⁹ Mustafa Öztürk, "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 7, 16; Karataş, "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama", 180, 195.

¹⁰ Öztürk, "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri", 12.

¹¹ Karataş, "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama", 180.

¹² Muhammed İsa Yüksek, "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirinin Bilgi Değeri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/39 (2019), 187.

¹³ Muhammed Aydın, "Rivayet Tefsiri Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Şubat 2009), 24-25.

¹⁴ Yüksek, "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirinin Bilgi Değeri", 187-194. Konuyla ilgili geniş bilgi için bk. Halis Albayrak, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine* (İstanbul: Şule Yayınları, 2015), 47-95.

¹⁵ Şinkîfî, *Edvâ'ü'l-beyân*, 1: 8; Ahmed b. Muhammed el-Bürîdî, "Tefsîrü'l-Kur'âni bi'l-Kur'an", *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmi's-Şâtibi* 1 (1427/2006-2007), 16.

¹⁶ Öztürk, "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri", 8; Yüksek, "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'an'ın Kur'an'la Tefsirinin Bilgi Değeri", 185.

¹⁷ Karataş, "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama", 181.

hususunu genişleterek Kur'ân'daki her ifadeyi ve âyeti bu şekilde anlamaya çalışmak yanlış hatta İslam'ın ruhuna aykırı yorumlara kapı aralamaktadır. Nitekim hem klasik hem de modern dönemde bu yöntemle çok yanlış yorumlara imza atılmıştır.¹⁸ Bunun için bu metotla yapılan tefsirlerin başka kaynaklarla sağlamasının yapılması önem arz etmektedir. Sünnet, sahabe sözleri, nüzul ortamına ait bilgiler, Arapçanın dil ve sanat özellikleri, mantıksal araçlar, kıraat farklılığı bu kaynakların başında gelmektedir.¹⁹

Bu tefsir metoduna başvuran müfessirlerden biri de İbn Ebü'l-İzz'dir. O, İbn Teymiyye ve öğrencilerinden etkilenecek bu metoda çok önem vermiş, âyetleri tefsir ederken ilk olarak Kur'ân'ı göz önünde bulundurmuş ve Kur'ân'la yaptığı tefsirlerini başta sünnet olmak üzere sahabe, tâbiîn, diğer müfessirlerin sözleri, nüzul sebepleri, lügat ve nahiv kurullarıyla teyit etmeye çalışmıştır.

İbn Ebü'l-İzz'in hem tefsir hem de akide ve fıkıhçılığı hakkında bazı çalışmalar yapılmıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla onun tefsirciliği konusunda sadece Şâyi' b. Abdurrahman el-Esmerî bir çalışma yapmıştır. Esmerî, onun değişik eserlerinden tefsirlerini toplamış ve *Tefsîrû'l-İmâm İbn Ebi'l-İzz cem'an ve dirâseten* ismiyle *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* dergisinin 120. ve 121. sayılarında neşretmiştir.

İbn Ebü'l-İzz'in akide konusundaki düşüncesi çerçevesinde yapılan ve ulaşabildiğimiz çalışmalar şunlardır:

Abdullah b. 'Ubeyd b. 'Abbâd el-Hâfî, *Menhecü İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî ve ârâ'uh fi'l-akîde min hilâli şerhih li-Tahâviyye* (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 1424/2003-2004),

Talâl Visâm Ahmed, *el-Eserü'n-nahvî fi'l-usûli'l-'akdiyye 'inde'l-Kâdî İbn Ebi'l-İzz ed-Dımaşkî fî kitâbih Şerhi'l-'Akîdeti't-Tahâviyye* (Mecelletü Câmi'ati Tikrit li'l-'Ulûm 19/1, 2012),

Muhammed el-Mu'tez el-Kâmil Muhammed Ahmed, *el-Kavâ'id ve'l-usûli'l-'akdiyye fî mebhaseyi'l-imân ve'l-ilâhiyyât fî şerhi İbn Ebi'l-İzz li-metni't-Tahâviyye* (Câmi'atü's-Sûdân li'l-'Ulûm ve't-Teknûlucyâ, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Doktora Tezi, 2014),

Muhammed el-Mu'tez el-Kâmil Muhammed Ahmed – Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf, *Ba'zu kavâ'id-i'l-kader min hilâli şerhi İbn Ebi'l-İzz 'alâ metni't-Tahâviyye* (Mecelletü'l-'Ulûm ve'l-Buhûsi'l-İslâmiyye 16/2, 2015),

İlhan Timür, *Tahâvî Akîdesi'ne Ehl-i Hadis Yorum: Sadruddin İbn Ebi'l-İzz ve el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhi* (Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 4/2, 2017),

İbn Ebü'l-İzz'in fıkıhçılığı ise görebildiğimiz kadarıyla sadece ülkemizde çalışılmıştır. Ulaşabildiğimiz kadarıyla bu konuda aşağıda isimlerini verdiğimiz makaleler kaleme alınmıştır:

Ayhan Şen, *et-Tenbîh Âlâ Müşkilati'l-Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkıhında el-Hidâye Metnine Yönelik Eleştirilerle İlgili Genel Bir Değerlendirme* (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2/4, 2013),

Ahmet İnanır, *İbn Ebi'l-İzz'in "İttibâ'" Adlı Risalesi Bağlamında Ebu Hanife ve Hanefî Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri* (Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi 1/2, 2013),

¹⁸ Yüksek, "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri", 189.

¹⁹ Karataş, "Kur'ân'ı Kur'ân ile Anlama", 187.

Ahmet İnanır, *İbn Ebi'l-İzz el-Hanefî ve Muhammed b. Ali es-Senûsî Örneğinde Kuzey Afrika'da İctihad Hareketleri* (Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 15/1, 2015),

Mustafa Aykaç, *Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefîlik Okuması (Ekmelüddin el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği)* (Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 17/33, 2018),

Ahmet İnanır, *Hanefî Mezhebini Diğer Mezheplere Tercih Bağlamında İmam Buhârî'ye Yönelik Tenkitler ve Cevaplar Ekmeleddin el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İz el-Hanefî Örneği* (Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi 15/1, 2020).

Çalışmada İbn Ebü'l-İzz'in hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri hakkında bilgi verildikten sonra onun bu tefsir yöntemine verdiği öneme değinilecek ve bu tefsir metodu ile yaptığı tefsirlerin üzerinde durulacaktır.

1. İbn Ebü'l-İzz'in Hayatı, İlmî Kişiliği ve Eserleri

Büyük dedesinin isminden dolayı İbn Ebü'l-İz künyesi ile meşhur olan müfessirin tam adı, Ebü'l-Hasan Sadruddin Ali b. Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Ebü'l-İz'dir.²⁰ İbn Ebü'l-İzz'in ataları, Dımaşk'ın güneyinde bulunan Ezri'ât'tan (Dereâ) gelerek Salihyye mahallesine yerleştikleri için o, Ezrâ'î ve Sâlihî nisbeleriyle anılmıştır.²¹ İbn Ebü'l-İz, 22 Zilhicce 731/26 Eylül 1331 tarihinde Dımaşk'ın Salihyye mahallesinde dünyaya gelmiştir.²²

İbn Ebü'l-İz, İbn Teymiyye'nin düşüncelerinin tartışıldığı, taraftar bulduğu ve çokça karşı çıkıldığı bir dönemde yaşamıştır.²³ Onun da söz konusu düşüncelere meylettği anlaşılmaktadır. Nitekim edip ve şair İbn Eybek ed-Dımaşkî'nin (ö. 799/1396) Hz. Peygamber'i övdüğü kasidesini eleştirmiş, Hz. Peygamber'in meleklerden daha faziletli olmadığını, ondan şefaata talep etmenin ve onu vesile kılmanın yanlış olduğunu söylemiştir.²⁴

İbn Ebü'l-İz, Hanefî mezhebinin yaygın olduğu bir çevrede ve ailede yetişmiştir. Bu yüzden olacak ki o da bu mezhebi benimsemiştir.²⁵ Ehl-i hadis anlayışını takip eden İbn Ebü'l-İz, taassuba ve taassup edenlere karşı çıkmış,²⁶ Müslümanların icmâ ettiği konulara tabi olmak gerektiğini, ihtilaf noktalarında ise Kur'an ve sünnet çerçevesinde tercih yapılabileceğini belirtmiştir.²⁷

Kaynaklarda İbn Ebü'l-İzz'in hocaları hakkında bilgi bulunmamaktadır. Ancak onun ilk tahsilini babasından aldığı, daha sonra bulunduğu bölgedeki âlimlerden ders

²⁰ Ahmed b. Ali el-Makrîzî, *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk* (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1997), 4: 387; Cemâleddin Yusuf İbn Tağrıberdî, *ed-Delîlü's-şâfi' ale'l-Menheli's-Sâfi*, thk. Fehim Muhammed Şeltût (Kahire: Dârü'l-Kütübü'l-Misriyye, 1998), 1: 465; İsmail Paşa el-Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifin, Esmâ'ü'l-müellifin ve âsarü'l-musannifin* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 1: 726. İbn Ebü'l-İz'in babasının ismi, bazı kaynaklarda Muhammed olarak kaydedilmektedir. Bk. Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi (Hacı Halife), *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsî'l-'Arabî, ts.), 2: 1143. Bazı kaynaklarda ise kendisinin ismi Muhammed şeklinde verilmektedir. Bk. Ahmed b. Ali İbn Hacer el-'Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'it-umr*, thk. Hasan Habeşî (b.y.: Lecnetü İhyâ'it-Türâsî'l-İslâmî, 1969), 1: 408; Abdülhay b. Ahmed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Abdülkadir el-Arnâût - Mahmûd el-Arnâût (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 8: 557.

²¹ Ferhat Koca, "İbn Ebü'l-İz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yay., 1999), 19: 468.

²² İbn Tağrıberdî, *ed-Delîlü's-şâfi*, 1: 465; Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 468.

²³ Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 468.

²⁴ İbn Hacer el-'Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr*, 1: 258-260; Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 469.

²⁵ Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 469.

²⁶ Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbih 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*, thk. Abdülhakim b. Muhammed Şâkir - Enver Salih Ebû Zeyd (b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 2003), 1: 391.

²⁷ Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz, *el-İttibâ*, thk. Muhammed 'Atâ Hanîf - Âsim b. Abdullah el-Karyûtî (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1405/1984-1985), 88; Şâyi' b. Abduh el-Esmerî, "Tefsirü'l-İmâm İbn Ebi'l-İz", *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* 120 (ts.), 20-21.

almaya devam ettiği söylenebilir.²⁸ Çünkü onun ilim tahsili için herhangi bir yolculuğa çıktığına dair bilgi yoktur.²⁹ İbn Ebü'l-İzz'in tefsirleri, kelâmî görüşleri, Hz. Peygamber'in fazileti, ondan şefaahat isteme ve ona tevessül etme konusundaki düşünceleri, onun İbn Teymiyye'nin öğrencilerinden ders aldığını göstermektedir. Nitekim o, *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye* adlı eserinde İbn Teymiyye ve öğrencileri İbn Kayyım (ö. 751/1350) ile İbn Kesîr'den (ö. 774/1373) istifade etmiş, üç yerde İbn Kesîr'in, iki yerde de İbn Kayyım'ın ismini zikretmiş ve İbn Kesîr'den "şeyhimiz" diye bahsetmiştir.³⁰ Bununla birlikte o, *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye* adlı eserinde İbrahim b. Ali b. Ahmed et-Tarsûsî (ö. 758/1357) için hocamız ifadesini kullanmıştır. Bu da onun söz konusu kişiden de ders aldığını göstermektedir.³¹ Öte yandan onun İbn Kayyım'dan ders aldığını ifade eden araştırmacılar da söz konusudur.³² Kaynaklarda İbn Ebü'l-İzz'in öğrencileriyle ilgili herhangi bir bilgi yoktur. Ancak Sehâvî (ö. 643/1245), Sa'd b. Muhammed İbnü'd-Deyrî'nin (ö. 867/1463) ondan icazet aldığını söylemiştir.³³ Bu da bu âlimin onun öğrencisi olduğunu göstermektedir.

İbn Ebü'l-İzz'in hızlı bir öğrenme kabiliyetine sahip olduğu anlaşılmaktadır. Zira o, 748/1347-1348 tarihinde daha on altı yaşlarında iken Kaymâziyye medresesinde ders vermeye başlamıştır.³⁴ O, ayrıca Rükniyye,³⁵ İzziyetü'l-Berrâniyye ve Cevheriyye medreselerinde de hocalık yapmıştır.³⁶

İbn Ebü'l-İzz, amcasının oğlu Necmeddin Ahmed'in (ö. 799/1397) Dımaşk Hanefî kadılığından Mısır Hanefî kadılığına kaydırılması üzerine ona vekâleten Dımaşk kadılığını üstlenmiş, Necmeddin Ahmed'in yüz gün sonra Mısır kadılığını bırakması üzerine yerine tayin edilmiş, ancak iki ay sonra istifa ederek Dımaşk'taki müderrislik görevine dönmüştür.³⁷ İbn Ebü'l-İzz, belirttiğimiz gibi düşüncesinden dolayı hapse atılmıştır. Bu da onun imam-hatiplik ve müderrislik görevlerinden alınmasına, uzun ve sıkıntılı bir hayat yaşamasına neden olmuştur. Ancak o, ömrünün sonlarına doğru (791/1389) eski görevlerine tayin edilmiş, ayrıca ilk hatipliğini dedesinin yaptığı Câmî'u'l-Efrem'in hatiplik vazifesi de ona tevdi edilmiştir. İbn Ebü'l-İzz, bu görevlendirmelerden bir sene sonra vefat etmiştir (792/1390).³⁸

Birçok çalışmaya imza atan İbn Ebü'l-İzz'in eserlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*

Bu eser, Hanefî âlim Tahâvî'nin (ö. 321/933) akideye dair risalesinin şerhidir. Eserde, selef âlimlerinin görüşleri âyet ve hadisler çerçevesinde savunulmuştur. *'Akîdetü't-Tahâviyye'* nin en güzel şerhi olarak kabul edilen eser, birkaç defa tahkik

²⁸ Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İzz", 19.

²⁹ Koca, "İbn Ebü'l-İzz", 19: 468.

³⁰ Ali b. Ali İbn Ebü'l-İzz, *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*, thk. Şuayb el-Arnâût - Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 1: 272, 277, 2: 480, 603; Koca, "İbn Ebü'l-İzz", 19: 468.

³¹ İbn Ebü'l-İzz, *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*, 4: 459; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İzz", 19.

³² Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Şuayb el-Arnâût, "Mukaddime", *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*, mlf. Ali b. Ali İbn Ebü'l-İzz (b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1990), 73.

³³ Muhammed b. Abdurrahman es-Sehâvî, *ed-Dav'ü'l-lamî' li-ehli'l-karnî't-tâsi'* (Beyrut: Mektebetü'l-Hayât, ts.), 3: 249.

³⁴ Ebû Bekir b. Ahmed İbn Kâdî Şühbe, *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*, thk. Adnan Derviş (Dımaşk: el-Ma'hedi'l-Firinsî, 1994), 1: 503.

³⁵ Türkî - Arnâût, "Mukaddime", 78.

³⁶ İbn Hacer el-'Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr*, 1: 260; Koca, "İbn Ebü'l-İzz", 19: 468; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İzz", 24.

³⁷ Makrîzî, *es-Sülûk*, 4: 387; Ahmed b. Ali İbn Hacer el-'Askalânî, *Ref'u'l-ısr 'an kudâti Mısır*, thk. Ali Muhammed Ömer (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998), 65; Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *Husnü'l-muhâdare fi târîhi Mısır ve'l-l-Kahire*, thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim (b.y.: Dâru İhyâ'ü'l-Kütübü'l-'Arabiyye, 1967), 2: 185; Koca, "İbn Ebü'l-İzz", 19: 468-469; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İzz", 24.

³⁸ İbn Hacer el-'Askalânî, *İnbâ'ü'l-gumr*, 1: 408-409; Muhammed b. Ali İbn Tolun, *es-Sağrî'l-bessâm fi zikri men vüllîye kazâ'e'ş-Şâm*, thk. Selâhaddin el-Müneccid (Dımaşk: el-Mecma'u'l-İlmiyyü'l-'Arabî, 1956), 201; Koca, "İbn Ebü'l-İzz", 19: 469.

edilerek basılmıştır. Eser, Şuayb el-Arnâût ve Abdullah b. Muhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 10. Basım, 1997) ile Ahmed Şâkir (by: Vizâretü'ş-Şuûni'l-Dîniyye, 1418/1997-1998) ve bir komisyon (by: Dârü's-Selâm, 2005) tarafından ayrı ayrı tahkik edilerek neşredilmiştir.

2. *el-İttibâ'*

Eser, Ekmeleddin el-Bâbertî'nin (ö. 786/1384) Hanefî görüşlerini savunduğu ve diğer mezhep görüşlerini çürütmeye çalıştığı *en-Nüketü'z-zarîfe fi tercihi mezhebi Ebî Hanîfe* adlı eserine reddiye mahiyetinde kaleme alınmıştır.³⁹ İbn Ebü'l-İz, bu eserinde başta kendi mezhep imamı olmak üzere diğer âlimlerin görüşlerini değerlendirmiştir. Eser, Muhammed 'Atâullah Hanîf ve 'Âsım b. Abdullah el-Karyûtî tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1405/1984-1985).

3. *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*⁴⁰

Eserde, Burhâneddin el-Mergînânî'nin (ö. 593/1197) *el-Hidâye* adlı eserindeki zor anlaşılan bazı ibareleri izah edilmektedir. Eser, Abdülhakim b. Muhammed Şâkir ve Enver Salih Ebû Zeyd tarafından tahkik edilerek neşredilmiştir (by: Mektebetü'r-Rüşd, 2003).

4. *et-Tehzîb li-zihni'l-mürîb*

Eser, İbn Ebü'l-İzz'in muhtelif fikhî konulara dair kendisine iletilen sorulardan ve bu sorulara verdiği cevaplardan oluşmakta olup yazma hâlinindedir (Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 187; Ayasofya, nr. 1079).

5. *ed-Dürer fi'l-fikh*

Eser, taharet ve namazla ilgili çeşitli sorular ve İbn Ebü'l-İzz'in bu sorulara verdiği cevaplardan oluşmaktadır (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 533).

6. *el-Menzûmetü'l-lâmiyye fi târihi'l-hulefâ'*

İbn Ebü'l-İz, bu manzum eserinde zamanına kadar halifelik yapmış kişilerin isim, lakap ve künyeleri ile hilafete geliş tarihleri ve hilafet sürelerine yer vermektedir. Eser yedi varaktan oluşmaktadır (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1417).

7. *Risâle fi iktidâ'i'l-Hanefi bi's-Şâfi'î fi's-salât (Risâle fi'l-fikh)*

Eser, Hanefîlerin Şâfiîler arkasında kıldıkları namazlar ile Cuma namazının iade edilmesiyle ilgilidir. İbn Ebü'l-İz, bu risalesinde Hanefîlerin, Şâfiîler arkasında kıldıkları namazlar ile Cuma namazının iade edilmesinin lazım gelmediğini, abdestte kullanılan suyun da necis olmadığını belirtmiştir.⁴¹

8. *en-Nûru'l-lâmi' fi mâ yu'melu bihi fi'l-Câmi'*

El-Câmi'dan kasıt, Şâm Emevî camiidir. Eserle ilgili herhangi bir bilgi söz konusu değildir.⁴²

³⁹ Kâtip Çelebi (Hacı Halife), *Keşfü'z-zumûn*, 1: 852; Muhammed 'Atâ Hanîf - 'Âsım b. Abdullah el-Karyûtî, "Mukaddime", *el-İttibâ'*, mlf. Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1405/1984-1985), 12; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İz", 22.

⁴⁰ Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1: 726; Hayrüddin b. Mahmûd ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 2002), 4: 313; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn* (Beyrut: Dâru İhyâ'it-Türâsi'l-Arabî, ts.), 7: 156. Sehâvî, eserin ismini *el-Münâkaşât 'ale'l-Hidâye* şeklinde vermektedir. Sehâvî, *Vecîzü'l-kelâm fi'z-zeyl 'alâ Dürveli'l-İslâm*, 296.

⁴¹ Türkî - Arnaût, "Mukaddime", 82; Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 470; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İz", 22.

⁴² Bağdâdî, *Hediyetü'l-ârifîn*, 1: 726; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4: 313; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifîn*, 7: 156; Türkî - Arnaût, "Mukaddime", 82; Koca, "İbn Ebü'l-İz", 19: 470; Esmerî, "Tefsîrü'l-İmâm İbn Ebi'l-İz", 22-23. İbn Ebü'l-İzz'in hayatı, ilmî kişiliği, eserleri ve görüşleriyle ilgili ayrıca bk. Abdullah b. 'Ubeyd b. 'Abbâd el-Hâfi, *Menhecü İbn Ebi'l-İz el-Hanefi ve ârâ'uh fi'l-'akide min hilâli*

2. İbn Ebü'l-İzz'in Tefsir Anlayışı

İbn Ebü'l-İzz'in Kur'ân'ın Kur'ân'la tefsir metoduna yaklaşımını ele almadan önce, genel olarak tefsir anlayışı hakkında kısaca bilgi vermek yerinde olacaktır. İbn Ebü'l-İz, daha çok Kur'ân'ı Kur'ân'la tefsir etmeye çalışsa da diğer rivayet ve dirayet yöntemlerini de kullanmıştır. O, rivayet yöntemi olarak Hz. Peygamber, sahabe, tâbiîn ve diğer müfessirlerin tefsirlerini nakletmiş, ancak genellikle âyetlerin zahiri ile çelişen ve İsrâilî bilgilere dayanan görüşlerden uzak durmuştur. İbn Ebü'l-İz, diğer müfessirlerin görüşlerini naklederken çoğu zaman tercihlerde bulunmuş, bazen farklı görüşlerin aralarını bulmaya çalışmış, kimi durumlarda ise görüşleri sadece aktarmakla yetinmiştir. O, tercihlerini genellikle Kur'ân'a, sünnete, tarihî bilgilere, lügat ve nahiv kurullarına göre yapmıştır. Zaman zaman senet tenkidi yaparak nakledilen hadisin sağlam olmadığını söyleyerek ona muhalif bir açıklamada da bulunmuştur.

İbn Ebü'l-İz, dirayet yöntemi olarak en fazla Kur'ân'a ve sünnete başvurmuş, lügat ve nahiv kurullarıyla tefsir yapmaya da çok önem vermiştir. O, bu çerçevede âyetlerin i'râbını yapmış, zaman zaman değişik i'râb vecihlerini zikretmiş ve bazen aralarında tercih yapmıştır. Tefsirinde nüzul sebepleri, tarihî bilgiler, sarf ve belagat kurulları, şiirler, fıkıh ve kelâm gibi İslamî ilimlerden de faydalanmış, işârî yorumlara ise çok nadir başvurmuştur.

İbn Ebü'l-İz, zaman zaman Kur'ân'ın üslup özellikleri hakkında bilgi vermiş, onun Arapça olduğunu vurgulamış ve âyetlere bir Arap'ın anladığı gibi mana vermenin önemine dikkat çekmiştir. Kur'ân'ın anlam genişliğine işaret ederek bazı âyetlerin birden fazla manaya geldiğini söylemiştir. Öte yandan o, çelişki vehmine neden olan âyetleri ele alıp incelemiş ve aralarını bulmaya çalışmıştır.

İbn Ebü'l-İz, ahkâmıla ilgili âyetleri yorumlarken genellikle bağlı bulunduğu Hanefî mezhebini tercih etmiş, akideye dair âyetlerin tefsirinde ise isim vermeden Mutezile'nin görüşlerini çürütmeye çalışmıştır.

2.1. Kur'ân'ı Kur'ân ile Tefsir Etmesi

İbn Ebü'l-İz, Kur'ân'la tefsir yaparken zaman zaman delil olarak birden fazla âyet zikretmiştir. Çalışmamızın kapsamından dolayı bu âyetlerden sadece bir tanesine yer vereceğiz. Şunu da ifade etmemiz gerekir ki, İbn Ebü'l-İz, bu metotla yaptığı tefsirlerin bir kısmını başta sünnet olmak üzere diğer tefsir kaynaklarıyla teyit etmeye çalışmıştır.

İbn Ebü'l-İzz'in müstakil bir tefsiri bulunmamaktadır. Ancak daha önce ifade ettiğimiz üzere Şâyi' b. Abduh el-Esmerî, onun tefsirlerini eserlerinden toplamış ve iki makale halinde neşretmiştir.⁴³ Ancak Esmerî, İbn Ebü'l-İzz'in başkasına nispet ettiği tefsirleri de almış ve söz konusu tefsirlerin ona ait olmadığını belirtmemiştir.

şerhih li-Tahâviyye (Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2004), 18-20, 30-442; Ahmet İnanır, "İbn Ebi'l-İzz'in "İttibâ" Adlı Risalesi Bağlamında Ebu Hanîfe ve Hanefî Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2013), 226-256; Ayhan Şen, "et-Tenbîh Alâ Müşkilatı'l-Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkında el-Hidâye Adlı Esere Yönelik Eleştirilerle İlgili Genel Bir Değerlendirme", *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 171-191; Muhammed el-Mu'tez el-Kâmil Muhammed Ahmed, *el-Kavâ'id ve'l-usûli'l-'akdiyye fi mebhaseyi'l-imân ve'l-ilâhiyyât fi şerhi İbn Ebi'l-İz li-metni't-Tahâviyye* (b.y.: Câmî'atü's-Sûdân li'l'Ulûm ve't-Teknûlucyâ, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Doktora Tezi, 2014), 16-27, 35-37; İhsan Timür, "Tahâvî Akidesi'ne Ehl-i Hadis Yorum: Sadruddin İbn Ebi'l-İz ve el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 57-69; Mustafa Aykaç, "Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefîlik Okuması (Ekmelüddin el-Bâberî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği)", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/33 (2018), 140-151.

⁴³ Bk. Mecelletü'l-Câmî'atü'l-İslâmiyye, Sayı, 120 ve 121.

Çalışmamızda tefsirlerin İbn Ebü'l-İzz'e ait olup olmadığını tespit etmek ve bunları kendi bağlamında görmek için ilgili tefsirlerin yer aldığı eserlere de müracaat ettik.

2.1.1. Kur'an'ın İstilahına Göre Tefsir Yapması

İbn Ebü'l-İz, Kur'an'daki kelime ve ifadelerin anlamlarını tespit etmek için Kur'an'a başvurmuş ve böylelikle Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmiştir. Örneğin حَافِظُوا عَلَيَّ الصَّلَاةَ وَالصَّلَاةَ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِيَلَّهُ قَائِمِينَ *“Namazlara ve orta namaza devam edin; gönülden boyun eğerek Allah için namaza durun.”*⁴⁴ (el-Bakara 2/238) âyetinde yer alan “قُومُوا” ifadesinin, “Ayağa kalkın” anlamında olduğunu ileri sürüldüğünü ve namazı ayakta kılmanın gerekliliğine delil gösterildiğini söylemiş, ardından “قُومُوا” kelimesini, “Yapın” manasında kabul etmenin daha isabetli olduğunu, çünkü başka âyetlerin de bu tefsiri desteklediğini belirtmiştir. Ona göre nasıl ki شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ *“Allah, melekler ve adaleti yerine getiren ilim sahipleri, ondan başka ilah olmadığına şahitlik etmişlerdir.”* (Âl-i İmrân 3/18) âyetindeki “قَائِمًا” ifadesi ayağa kalkma manasında değilse, bu âyetteki “قُومُوا” ifadesi de bu anlamda değildir. İbn Ebü'l-İz, bu âyetin Medenî olduğunu, namazı ayakta kılmanın Mekke’de ve sünnetle farz kılındığını belirterek bu tefsirini teyit etmeye çalışmıştır.⁴⁵ İbn Ebü'l-İz, aynı âyette yer alan وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَاُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ *“Allah oğul edindi.’ dediler; haşa, oysa göklerde ve yerde olanlar onundur. Hepsi ona boyun eğmişlerdir.”* (el-Bakara 2/116) âyetini göstermiştir. Zira bu âyetteki “قَائِمًا” kelimesinin anlamı da “boyun eğenler”dir. İbn Ebü'l-İz, bu tefsirini de yine sünnetle desteklemek için şunları söylemiştir: “Hz. Peygamber, ‘En faziletli namaz hangisidir?’ sorusuna طول القنوت ‘kunutu uzun olan’ şeklinde cevap vermiştir. O, ‘القنوت’ ifadesiyle namazın sadece ayakta kılınan kısmını değil tümünü kastetmiştir. Çünkü onun namazı dengeli idi. Bu da ‘القنوت’ kelimesinin ‘boyun eğmek’ anlamında olduğunu göstermektedir.”⁴⁶ Görüldüğü üzere İbn Ebü'l-İz, “قُومُوا” ve “قَائِمِينَ” ifadelerinin anlamlarını Kur'an'ın istilahına göre belirleyerek Kur'an'ı Kur'an ile tefsir etmiştir.

İbn Ebü'l-İz, اسْتَمْتَعُوا بِخَلْقِهِمْ فَاسْتَمْتَعْتُمْ بِخَلْقِكُمْ كَمَا اسْتَمْتَعَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِخَلْقِهِمْ *“Onlar paylarına düşenden faydalanmışlardı. Sizden öncekilerin paylarına düşenden faydalandığı gibi siz de payınıza düşenden öylece faydalandınız.”* (et-Tevbe 9/69) âyetini tefsir ederken “خَلْقِي” kelimesinin nasip anlamında olduğunu belirtmiş, delilini ise قَرَحَ النَّاسَ مَنْ يَتَّعُولُ رَبَّنَا *“İnsanlardan, ‘Ey Rabbimiz! Bize bu dünyada ver.’ diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur.”* (el-Bakara 2/200) âyetinden getirmiştir.⁴⁷ Görüldüğü üzere o, söz konusu kelimenin manasını tespit etmek için yine Kur'an'ın istilahına başvurmuştur.

⁴⁴ Çalışmada başvurulan âyetlerin mealleri DİB mealinden istifadeyle verilmiştir. Bk. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin, Kur'an-ı Kerim Meâli (Ankara: DİB Yay., 2009).

⁴⁵ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2: 514-515. İbn Ebü'l-İzz'in bu tefsiriyle ilgili ayrıca bk. Şen, “et-Tenbîh Alâ Müşkilati'l-Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkhdında el-Hidâye Adlı Esere Yönelik Eleştirilerle İlgili Genel Bir Değerlendirme”, 178-179.

⁴⁶ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2: 662.

⁴⁷ İbn Ebü'l-İz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, 2: 338-339.

katılmayanlar olduğunu göstermektedir. Aksi takdirde ne Abdullah b. Ümmi Mektûm üzüldür ne de âyetin “özürülüler hariç” kısmının inmesine gerek kalırdı.

İbn Ebü'l-İzz, *مَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِآيَةٍ إِلَّا وَبِإِذْنِ اللَّهِ لِكُلِّ آخِلٍ كِتَابٌ. يَمُخُّوا لِلَّهِ مَا يَشَاءُ وَيُتَّقُونَ وَعِنْدَهُ أُمُّ الْكِتَابِ* “Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez. Her dönemin ayrı bir kitabı vardır. Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır. Ana kitap (Levh-i Mahfûz) onun yanındadır.” (er-Ra'd 13/38-39) âyetlerini tefsir ederken silmenin ve sabit bırakmanın, meleklerin elindeki sayfalarda/belgelerde olduğunu, “*أُمُّ الْكِتَابِ*” ifadesinden Levh-i Mahfûz'un kastedildiğini belirtmiş, ardından âyetin siyakının bu tefsiri teyit ettiğini söyleyerek bu âyetleri siyaka göre tefsir ettiğine işaret etmiştir. Ona göre “Allah, dilediğini siler, dilediğini de sabit bırakır.” cümlesinin “Her dönemin ayrı bir kitabı vardır”dan sonra gelmesi bunu göstermektedir. O, bazılarının “Allah dilediği hükümleri nesheder, dilediğini ibka eder.” şeklinde bir tefsir yaptıklarını, bu tefsirin siyaka göre bir önceki tefsirden daha doğru olduğunu, çünkü âyetin başında “Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir âyet getiremez.” ifadesinin yer aldığını belirtmiştir. Yani Allah Teâlâ, peygamberlerin sadece onun emirlerini insanlara tebliğ ettiklerini buyurmaktadır. Buna göre her şeriatın bir müddeti vardır ve bu müddetin sonuna gelindiğinde Allah Teâlâ, yeni bir şeriat göndermektedir.⁵³

Yine İbn Ebü'l-İzz, *قَالَتِ الْأَعْرَابُ آمَنَّا فُلَ لَمْ تُؤْمَرُوا وَلَكِنْ قُولُوا أَسْلَمْنَا وَلَمَّا يَدْخُلِ الْإِيمَانُ فِي قُلُوبِكُمْ* “Bedevîler ‘İnanmışız.’ dediler. De ki: ‘İnanmadınız. Ancak Müslüman olduk.’ deyin. Henüz iman kalplerinize girmedi.” (el-Hucurât 49/14) âyetinin tefsiri konusunda iki görüş bulunduğunu, bir görüşe göre bu kişilerin münafık, diğer görüşe göre ise imanları kemale ermemiş müminler olduğunu söylemiştir. Ona göre hadislerde kâtilin, zâninin, hırsızın⁵⁴ ve emanete sahip çıkmayanın⁵⁵ da mümin olmadığını belirtilmesi, âyette kendilerinden bahsedilen kişilerin de mümin olduğunu göstermektedir. İbn Ebü'l-İzz, daha sonra âyetin siyakının da ikinci görüşü teyit ettiğini, çünkü sûrenin başından itibaren günahlardan, günahkârlardan bahsedildiğini, münafıklar hakkında ise herhangi bir beyana yer verilmediğini belirtmiştir. Ayrıca âyette bu kişilerin “Müslüman olduk.” demelerine izin verilmektedir. Zira söz konusu kişiler münafık olsalardı onların “Müslüman olduk.” demelerine izin verilmeyecek ve Müslüman olmadıkları belirtilecekti.⁵⁶ Görüldüğü üzere İbn Ebü'l-İzz, bu âyeti de siyaka göre tefsir etmiş ve bu hususa riayet edilmeden yapılan yorumun doğru olmadığını kaydetmiştir. O, ayrıca Kur'an'la yaptığı bu tefsirini sünnetle teyit etmiştir. Zira kâtilin, zâninin, hırsızın ve emanete sahip çıkmayanın mümin olmadığına dair bilgiler, belirttiğimiz gibi Kur'an'da değil hadislerde yer almaktadır.

2.1.3. Kur'an Bütünlüğüne Göre Tefsir Yapması

Kur'an'ı bütünlüğüne bağlı kalarak tefsir yapmak çok önemlidir. Çünkü buna dikkat edilmediği zaman Kur'an'ın ruhundan, onun kazandırmak istediği bakış açısından ve hayat anlayışından uzaklaşabilmekte, dolayısıyla Kur'an'ın amaçlarından çok uzak yorumlar yapılabilmekte ve uygulamalara gidilebilmektedir.⁵⁷ İslam tarihi boyunca zaman zaman birbirini tekfir eden fırkaların ortaya çıkması ve kendi görüşlerinin Kur'an'a göre doğru olduğunu söylemesi bunu açıkça ortaya koymaktadır.

⁵³ İbn Ebü'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, 1: 131-132.

⁵⁴ Bk. Buhârî, “Mezâlim”, 31.

⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 19: 376.

⁵⁶ İbn Ebü'l-İzz, *Şerhu'l-Akîdeti't-Tahâviyye*, 2: 490-491.

⁵⁷ Sevim Gelgeç, *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021), 371.

İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye* adlı eserinde ihramlı kişinin tıraş olmasının ve başkasını tıraş etmesinin haram olduğunu söylemiş, delil olarak وَلَا تَحْلُمُوا وَرَأْسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيَ مَحْلَمًا “Kurban, yerine ulaşıncaya kadar, başlarınızı/birbirinizin başlarını tıraş etmeyin.” (el-Bakara 2/196) âyetini göstermiştir. Ona göre âyetteki “رَأْسَكُمْ” ifadesi, başlarınızı değil birbirinizin başları manasındadır. İbn Ebü'l-İz, bu tefsirini Kur’ân bütünlüğüne riayet ederek başka âyetlerle teyit etmeye çalışmıştır. Ona göre فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَىٰ أَنفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبَارَكَةً طَيِّبَةً “Evlere girdiğiniz zaman, birbirinize Allah katından bereket, esenlik ve güzellik dileyerek selâm verin.” (en-Nûr 24/61) âyetindeki “أَنفُسِكُمْ” ifadesinin anlamı da kendinize değil birbirinizdir.⁵⁸ Çünkü insan kendi başını tıraş etmediği/edemediği gibi kendi kendine selâm da vermez.

İbn Ebü'l-İz, korku namazının konu edindiği وَإِذَا كُنْتُمْ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَمَّا تَمَّ طَائِفَةٌ مِّنْهُمْ وَأَخَذُوا مَعَكُمْ وَلِيَأْخُذُوا مَعَكُمْ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَخَدُوا فَلْيَكُونُوا مِنْ وَرَائِكُمْ وَلِتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكُمْ وَلِيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ “Sen onların arasında bulunup da onlara namaz kıldırmanın vakit, içlerinden bir kısmı seninle beraber namaza dursun. Silâhlarını da yanlarına alsınlar. Bunlar secdeye vardıklarında arkanıza geçsinler. Sonra o namaz kılmamış olan diğer kısım gelsin, sizinle beraber kılsınlar ve ihtiyatlı bulunsunlar, silâhlarını yanlarına alsınlar.” (en-Nisâ 4/102) âyetini tefsir ederken Ebû Yusuf’un (ö. 182/798) ilgili namazın Hz. Peygamber’in zamanına ait olduğunu ileri sürdüğünü, delilini de bu âyetten getirdiğini belirtmiştir. Akabinde âyetin Ebû Yusuf’a gerekçe teşkil etmediğini, çünkü bunun anlamının “Sen veya naibin onların arasında bulunup da...” şeklinde olduğunu ifade ederek, âyette sadece Hz. Peygamber’den bahsedilmediğini, onun naiplerinin de kastedildiğini söylemiştir. Daha sonra bu tefsirini خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً “Mallarının bir kısmını, sadaka olarak al.” (et-Tevbe 9/103) âyetiyle teyit etmiştir. Ona göre sadaka alma emrinin Hz. Peygamber’e yöneltildiği halde onun bunları bizzat almayıp naiplerine aldırması, bu âyetteki emrin de hem Hz. Peygamber’e hem de naiplerine yönelik olduğunu göstermiştir. İbn Ebü'l-İz, sahabenin korku namazını kılmaya devam ettiğini belirterek yorumunu sahabe tefsiri/uygulaması ile teyit etmeye çalışmıştır.⁵⁹ Ebû Yusuf dışında birçok âlimin korku namazının Hz. Peygamber’den sonra da geçerliliğini koruduğunu ve bu konuda sahabenin icmâ ettiğini söylemeleri, İbn Ebü'l-İzz’in tefsirinin isabetli olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁰ Görüldüğü üzere o, bu âyetin tefsirinde de yine Kur’ân bütünlüğüne dikkat etmiş, Hz. Peygamber’e verilen bazı emirlerin onun naipleri tarafından yerine getirilmesini göz önünde bulundurarak bu âyetteki görevin de bizzat Hz. Peygamber tarafından yerine getirilmesinin şart olmadığını ifade etmiştir.

İbn Ebü'l-İz, وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِنْ ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ هَذَا غَاوِلِينَ “Hani rabbin ademoğullarının bellerinden zürriyetlerini almış, onları kendilerine/birbirlerine şahit tutarak ‘Ben sizin rabbiniz değil miyim?’ demişti. Onlar da ‘Evet, şahit olduk.’ demişlerdi. Böyle yapmamız kıyamet günü, ‘Biz bundan habersizdik.’ dememeniz içindir.” (el-A’râf 7/172) âyetini tefsir ederken “kâlû belâ” olarak meşhur olan konu hakkında varit olan bazı hadisleri zikretmiş ve âlimlerin bu husustaki değerlendirmelerini aktarmıştır. Ardından Allah Teâlâ’nın insanları Hz. Âdem’in belinden çıkardığı ve onlardan söz aldığı şeklindeki rivayetlerin mevkûf

⁵⁸ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 3: 1110-1111.

⁵⁹ İbn Ebü'l-İz, *et-Tenbîh*, 2: 782-783.

⁶⁰ Ali b. Muhammed el-Mâverîdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Mu’avvid - ‘Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru’l-Kütübü'l-İlmiyye, 1999), 2: 459; Muhammed b. Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûr* (Beyrut: Dâru’l-Ma’rife, 1993), 2: 45-46; İbrahim b. Abdüssamed el-Mehdevî İbn Beşîr, *et-Tenbîh 'alâ mebdâi'it-tevcîh - Kısmü'l-ibâdât* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007), 2: 639; Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğni*, thk. Taha ez-Zeynî vd. (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968-1969), 2: 297.

olduğunu söyleyerek çeşitli aklî çıkarımlarla da bu bilginin doğru olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Daha sonra âyette zikredilen hususun insanın üzerinde yaratıldığı "fıtrat" olduğunu ifade etmiştir. İbn Ebü'l-İz, bu görüşünü başka âyetlerle de desteklemiş, bir açıdan Kur'ân bütünlüğüne bağlı kalarak tefsir yapmıştır. Ona göre insanların Hz. Âdem'in belinden alınıp onlardan söz alınması söz konusu değildir. Zira *"Peygamberlerden sonra, insanların Allah'a karşı bir delilleri olmaması için, müjdecî ve uyarıcı gönderilen peygamberlere de (vahyettik)."* (en-Nisâ 4/165) âyeti fehvasınca peygamber gönderilmeden önce kimse sorumlu tutulmayacaktır. Öte yandan Kur'ân'ın birçok âyetinde Allah Teâlâ'nın rubûbiyeti hususunda insanlara şahitlik yaptırılmaktadır. Bu da şahitlik yaptırmanın toplu olarak değil, Kur'ân vasıtasıyla ve bireysel olarak gerçekleşeceğini göstermektedir. İbn Ebü'l-İz, bu görüşünü teyit etmek için şu âyetleri zikretmiştir: *قَالَتْ رَسُولُهُمْ أَيْ اللَّهُ شَكُّ فَطَوَّرَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ "Peygamberleri dedi ki: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var?'"*, (İbrahim 14/10) *وَلَيَنْ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْذَرُكُمْ لَا يَعْلَمُونَ "Andolsun, onlara, 'Gökleri ve yeri kim yarattı?' diye sorsan, mutlaka 'Allah' derler."* (Lokman 31/25) Nitekim bu âyetlerle Hz. Peygamber dönemindeki insanlara şahitlik yaptırılmıştır. Kıyamete kadar gelecek bütün insanlar da aynı âyetlere muhatap olacak ve şahitlikte bulunacaklardır. Bu da İbn Ebü'l-İzz'in ifade ettiği gibi şahitliğin toplu olarak değil, bireysel olarak yaptırılmış ve yaptırılmaya devam edilmektedir. İbn Ebü'l-İzz'in bu açıklaması, onun senet tenkidinde bulunduktan sonra hadisleri dikkate aldığını, ayrıca âyet ve hadisleri literal okumadığını göstermektedir. Nitekim bu yorumun hemen ardından İbn 'Atıyye (ö. 541/1147) ve başka âlimlerin de bu durumu fark ettiklerini, ancak hadislerin zahirine muhalif görüş serdetmekten çekindiklerini söylemiştir.⁶¹

2.1.4. Kıraatlerle Tefsir Yapması

Kur'ân'ın bazı kelime ve ifadeleri hakkında farklı kıraatler nakledilmiştir.⁶² Ancak hadislerde olduğu gibi kıraatler konusunda da zayıf ve uydurma rivayetler söz konusudur. Bunun için âlimler, sahih ve muttasıl bir senede sahip bulunan, Hz. Osman'ın yazdırdığı Mushaf nüshalarının en az birisine ve bir vecihle de olsa Arap diline uygun olan kıraatlerin Kur'ân'ın bir cüzü olduğunu belirtmişlerdir.⁶³ Buna göre bu şartları haiz kıraatlerle yapılan tefsirler, Kur'ân'la tefsir kapsamında değerlendirilmelidir. Bunun için İbn Ebü'l-İzz'in bu şekilde yaptığı tefsirleri de Kur'ân'ın Kur'ân ile tefsiri kapsamında ele aldık.

İbn Ebü'l-İz, *"İnsanı önünden ve ardından takip eden melekler vardır. Allah'ın emriyle onu korurlar."* (er-Ra'd 13/11) âyetinin tefsirinde, *"يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ"* cümlesinin *"Allah'ın emriyle onu korurlar."* manasına geldiğini söyleyerek âyette yer alan "من" harfinin, "ب"nin manasında⁶⁴ olduğunu ifade etmiştir. Aksi halde mana şöyle olurdu: *"Allah'ın emrinden onu korurlar."* Oysa melekler, insanı Allah'ın emrinden değil O'nun emriyle korurlar. İbn Ebü'l-İz, delilini ise söz konusu âyet hakkında nakledilen başka bir kıraatten getirerek kıraatlerle tefsir

⁶¹ İbn Ebü'l-İz, *Şerhu'l-Akideti't-Tahâviyye*, 2: 302-314.

⁶² Buhârî, "Husûmât", 3; Müslim, "Salâtü'l-Müsâfirîn", 48.

⁶³ Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir es-Süyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân* (b.y.: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1974), 1: 258.

⁶⁴ Cer harflerinin her birinin bir asıl manası söz konusudur. Bk. Ahmed Matar el-'Atıyye, "Hurûfu'l-cer beyne'n-niyâbe ve't-tadmîn", *et-Türâsü'l-'Arabî* 112 (2008), 234-235.

yapmıştır.⁶⁵ Nitekim âyet, bir kıraatte “من” yerine “ب” harfiyle şöyle okunmuştur: يَخَظُّونَهُ بِأَمْرِ اللَّهِ “Allah’ın emriyle onu korurlar.”⁶⁶ İbn Ebü’l-‘Îz, bu metotla yaptığı birçok tefsir gibi bunu da hadislerle teyit etmeye çalışmıştır. Delil olarak aktardığı hadis şöyledir: “Allah Teâlâ, (meleklerle) şöyle buyurmaktadır: Kulum kötü bir iş yapmak isterse onu yazmayın. Yapınca, onu bir günah olarak yazın. Kulum iyi bir iş yapmak arzu ederse, ona bir sevap yazın. Yapınca on sevap olarak yazın.”⁶⁷ Ona göre bu hadis de meleklerin Allah Teâlâ’nın emriyle insanları kontrol ettiklerini/koruduklarını, dolayısıyla yapılan tefsirin doğru olduğunu göstermektedir.

İbn Ebü’l-‘Îz, إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ “Şüphesiz, iman edip, salih ameller işleyenler var ya; işte onlar yaratıkların en hayırlısidirler.” (el-Beyyine 98/7) âyetini tefsir ederken “بَرِيَّةً” ifadesinin başka bir kıraatte “بَرِيَّةً” şeklinde okunduğunu söylemiştir.⁶⁸ Ona göre “بَرِيَّةً”, “بَرءٌ” kökünden gelmekte ve yaratık anlamını vermektedir. İbn Ebü’l-‘Îz, “بَرِيَّةً” hakkında ise iki görüşten bahsetmiştir. Birinci görüşe göre “بَرِيَّةً”, “بَرِيَّةً” in tahfif edilmiş halidir. Ferrâ’ya (ö. 207/822) nispet ettiği ikinci görüşe göre ise “بَرِيَّةً”, toprak anlamındaki “بَرِي” kökünden gelmektedir. Bu görüşe göre âyette, salih insanların bütün yaratıklardan değil sadece topraktan yaratılmış olanlardan daha hayırlı oldukları belirtilmektedir. Bu da insanların meleklerden daha hayırlı olmadıkları manasına gelmektedir.⁶⁹ Görüldüğü üzere İbn Ebü’l-‘Îz, ilgili kelimenin “بَرِيَّةً” şeklinde de okunduğunu, “بَرِيَّةً” kıraatinin de bu anlamda olabileceğini söyleyerek kıraatlerle tefsir yapmış ve bunu lügatle teyit etmeye çalışmıştır.

İbn Ebü’l-‘Îz, bazen hem âyetlerin siyakına hem Kur’ân bütünlüğüne hem de kıraatlere göre tefsir yapmıştır. Örneğin وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَتَّوَلَّوْا هَدْيَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصِيبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَتَّوَلَّوْا هَدْيَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ هَدْيَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَتَّقَهُونَ خَلْقًا. “Onlara bir iyilik gelirse, ‘Bu, Allah’tandır.’ derler. Onlara bir kötülük gelirse, ‘Bu, senin yüzündendir.’ derler. De ki: ‘Hepsi Allah’tandır.’ Bu topluma ne oluyor ki, neredeyse hiçbir sözü anlamıyorlar!” (en-Nisâ 4/78) âyetinde elde ettiğimiz/başımıza gelen her şeyin Allah’tan, مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنْ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ. “Sana ne iyilik gelirse Allah’tandır. Sana ne kötülük gelirse kendindedir.” (en-Nisâ 4/79) âyetinde ise iyiliklerin Allah’tan, kötülüklerin bizden kaynaklandığı belirtilmektedir. Bu da art arda gelen bu iki âyet arasında çelişki vehmine neden olmaktadır. İbn Ebü’l-‘Îz, bu duruma dikkat çekmiş ve bu çelişki vehmini şöyle gidermiştir: Her şey, Allah Teâlâ’dan gelmektedir. Bunun için birinci âyette konu böyle ifade edilmiştir.⁷⁰ Ancak Allah Teâlâ’nın musibet vermesine insanlar sebep olmaktadır. Çünkü bu, onların işledikleri günahların cezasıdır. Bunun için ikinci âyette kötülükler insana nispet edilmiştir. İbn Ebü’l-‘Îz, bu tefsirini teyit etmek için başka bir âyete müracaat etmiştir. Ona göre وَمَا أَصَابَكُمْ مِنْ مُصِيبَةٍ فَبِمَا كَسَبَتْ أَيْدِيكُمْ وَيَعْلَمُو عَنْ كَثِيرٍ “Başınıza gelen musibetler yaptıklarınızdan ötürüdür. O, yine de çoğunu affeder.” (eş-Şûrâ 42/30) âyetinde musibetlerin insanın işledikleri günahlara bağlanması, bu tefsirin doğru olduğunu göstermektedir. Öte yandan İbn Abbas’ın (ö. 68/687-688) âyeti وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنْ نَفْسِكَ وَإِنَّا كَتَبْنَا عَلَيْكَ “Sana ne kötülük dokunursa kendindedir ve bunu ben yazdım.”⁷¹

⁶⁵ İbn Ebü’l-‘Îz, Şerhu’l-‘Akîdeti’t-Tahâviyye, 2: 560.

⁶⁶ Bk. Ebü’l-Feth Osman İbn Cinnî, el-Muhteseb fi şevâzi’l-kiraât ve’l-izâh ‘anhâ (b.y.: Vizâretü’l-Evkâf, 1999), 1: 355.

⁶⁷ Müslim, “İman”, 59.

⁶⁸ İbn Ebü’l-‘Îz, Şerhu’l-‘Akîdeti’t-Tahâviyye, 2: 419.

⁶⁹ İbn Ebü’l-‘Îz, Şerhu’l-‘Akîdeti’t-Tahâviyye, 2: 419-420.

⁷⁰ İbn Ebü’l-‘Îz, Şerhu’l-‘Akîdeti’t-Tahâviyye, 2: 516.

⁷¹ Bk. Muhammed b. İbrahim en-Nisâbü’l-İbnü’l-Münzir, Tefsîrü’l-Kur’ân, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Medine: Dârü’l-Meâsir, 2002), 2: 800.

şeklinde bir cümle ilavesiyle okuduğunu ifade ederek yaptığı tefsiri kıraatlerle de teyit etme cihetine gitmiştir. İbn Ebü'l-İzz, bu tefsirinde birinci âyette hakikî, ikinci âyette ise mecazî bir anlatım olduğunu ima ederek, tefsirini belagat ilimleri ile pekiştirmeye çalışmıştır.⁷² Zira eylemin sebebe nispet edilmesi mecazîdir ve belagat ilimlerinden me'ânînin konusudur.⁷³

Sonuç

İbn Ebü'l-İzz; ilim ehli bir ailede ve ilimin, âlimlerin, eserlerin çokça olduğu, hoca ve talebeler için bol imkânların bulunduğu bir bölgede ve zaman diliminde dünyaya gelmiş ve hayatını sürdürmüştür. Bu da onun küçük yaşlarından itibaren ilimle haşır neşir olmasına ve iyi bir şekilde yetişmesine vesile olmuştur. Öte yandan zeki bir kişiliğe sahip olması da onun kısa zamanda ilim konusunda ilerlemesini ve çok genç sayılabilecek bir yaşta müderris olarak tayin edilmesini sağlamıştır.

İbn Ebü'l-İzz, itikâdî ve fikhî mezhep taassubunun bulunduğu, yöneticilerin, âlimlerin ve halkın farklı düşünce ve görüşlere pek müsamahayla yaklaşmadığı bir dönemde yaşamıştır. O, Ehl-i sünnet âlimlerinin bazı görüşlerine karşı çıktığı İbn Teymiyye'den etkilenmiştir. İbn Ebü'l-İzz, bu etkilenmeden dolayı Hanefî mezhebine bağlı olmasına rağmen bu mezhebin görüşlerini Kur'an ve sünnet çerçevesinde değerlendirmiş ve bunlara uygun bulmadığı görüşlere karşı çıkmıştır. Ayrıca itikat konularında Mâtürîdîlerin değil, İbn Teymiyye'nin çizgisini takip etmiştir. O, bu etkilenmeden dolayı meleklerin Hz. Peygamber'den üstün olduğunu ileri sürmüş ve Hz. Peygamber'den şefaath dilemenin ve onu vesile kılmanın caiz olmadığını iddia etmiştir. Bu yüzden âlimlerin ve yöneticilerin tepkisini çekmiş, imam-hatiplik ve müderrislik görevlerinden azledilmiş, bir müddet hapsedilmiş ve uzun süre kendisine görev verilmemiştir.

İbn Ebü'l-İzz, müstakil bir tefsir yazmamıştır. Ancak düşüncelerini pekiştirmek ve karşı görüşleri reddetmek için birçok âyete başvurmuş, dolayısıyla ilgili âyetleri tefsir etmiştir. O, İbn Teymiyye'den etkilenmesinden dolayı âyetleri başka âyetlerle tefsir etmeye önem vermiş, bu tefsirlerinin sağlamasını başta sünnet olmak üzere sahabe sözleri/uygulamaları, tarihî bilgiler, dil kuralları ve aklî delillerle yapmıştır.

İbn Ebü'l-İzz, daha çok Kur'an'ı Kur'an'la tefsir etmeye çalışmışsa da diğer tefsir yöntemlerini de kullanmıştır. O, Hz. Peygamber, sahabe, tâbiîn ve diğer müfessirlerin tefsirlerini nakletmiş, lügat ve nahiv kurallarıyla da tefsir yapmaya önem vermiştir. O, bu çerçevede âyetlerin i'râbını yapmış, zaman zaman değişik i'râb vecihlerini zikretmiş ve bazen aralarında tercih yapmıştır. Ayrıca nüzul sebepleriyle, tarihî bilgilerle, sarf ve belagat kurallarıyla, şiirlerle, fıkıh ve kelâm gibi İslamî ilimlerle de tefsirlerde bulunmuştur.

İbn Ebü'l-İzz, zaman zaman nakledilen hadisin sağlam olmadığını söylemiş ve söz konusu hadise muhalif bir açıklamada bulunmuştur. Ayrıca âyet ve hadisleri literal okumaktan kaçınmış, hadislerin zahirine muhalefet etmekten çekindiğini ileri sürdüğü İbn Atıyye'yi üstü kapalı eleştirmiştir. O, başkasına ait tefsirleri naklederken çoğu zaman tercihlerde bulunmuş, bazen farklı görüşlerin aralarını bulmaya çalışmış, kimi durumlarda ise görüşleri sadece aktarmakla yetinmiştir.

⁷² İbn Ebü'l-İzz, *Şerhu'l-Akâdî't-Tahâviyye*, 2: 515-516.

⁷³ Mes'ûd b. Ömer et-Teftâzânî, *Muhtasarü'l-me'ânî* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1991), 1: 38.

Kaynakça

- Ahmed b. Hanbel. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnâût vd. 45 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Albayrak, Halis. *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*. İstanbul: Şule Yayınları, 7. Basım, 2015.
- 'Atıyye, Ahmed Matar. "Hurûfu'l-cer beyne'n-niyâbe ve't-tadmîn". *et-Türâsü'l-'Arabî* 112 (2008), 233-261.
- Aydın, Muhammed. "Rivayet Tefsiri Kavramı ve Kur'an'ın Kur'an ile Tefsiri: Eleştirel Bir Yaklaşım". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (Şubat 2009), 1-32.
- Aykaç, Mustafa. "Tahâvî Bağlamında İki Farklı Hanefîlik Okuması (Ekmelüddin el-Bâbertî ve İbn Ebi'l-İzz Örneği)". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/33 (2018), 127-156.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'an-ı Kerim Meâli*. Ankara: DİB Yay., 17. Basım, 2009.
- Bağdâdî, İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn, Esmâ'ü'l-müellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'î't-Türâsî'l-'Arabî, ts.
- Birişik, Abdulhamit. "Kur'âniyyûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 26/428-429. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail. *Sahîhu'l-Buhârî*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasirunnasır. 9 Cilt. b.y.: Dâru Tavkî'n-Necât, 1422/2001-2002.
- Bürîdî, Ahmed b. Muhammed. "Tefsîrû'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân". *Mecelletü Ma'hedi'l-İmâmî's-Şâtübî* 1 (1427/2006-2007), 12-68.
- Esmerî, Şâyi' b. Abduh. "Tefsîrû'l-İmâm İbn Ebi'l-İz cem'an ve dirâseten". *Mecelletü'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye* 120 (ts.), 11-108.
- Gelgeç, Sevim. *Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri Meselesi*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2021.
- Hâfî, Abdullah b. 'Ubeyd b. 'Abbâd. *Menhecü İbn Ebi'l-İz el-Hanefî ve ârâ'uh fi'l-'akîde min hilâli şerhih li-Tahâviyye*. Riyad: Dâru İbnü'l-Cevzî, 2004.
- Hanîf, Muhammed 'Atâ - Karyûtî, 'Âsım b. Abdullah. "Mukaddime". *el-İttibâ'*. mlf. Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz, 4-17. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1405/1984-1985.
- İbn 'Âşûr, Muhammed Tahir b. Muhammed. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: ed-Dârü't-Tûnusiyye, 1984.
- İbn Beşîr, İbrahim b. Abdüssamed el-Mehdevî. *et-Tenbîh 'alâ mebâdi'i't-tevcîh - Kısmü'l-'ibâdât*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2007.
- İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osman. *el-Muhteseb fi şevâzi'l-kiraât ve'l-izâh 'anhâ*. 2 Cilt. b.y.: Vizâretü'l-Evkâf, 1999.
- İbn Ebü'l-İz, Ali b. Ali. *el-İttibâ'*. thk. Muhammed 'Atâ Hanîf - 'Âsım b. Abdullah el-Karyûtî. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 2. Basım, 1405/1984-1985.
- İbn Ebü'l-İz, Ali b. Ali. *et-Tenbîh 'alâ müşkilâti'l-Hidâye*. thk. Abdülhakim b. Muhammed Şâkir - Enver Salih Ebü Zeyd. 5 Cilt. b.y.: Mektebetü'r-Rüşd, 2003.
- İbn Ebü'l-İz, Ali b. Ali. *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*. thk. Şuayb el-Arnâût - Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 2 Cilt. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1990.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Ali. *İnbâ'ü'l-gumr bi-ebnâ'i'l-'umr*. thk. Hasan Habeşî. 4 Cilt. b.y.: Lecnetü İhyâ'î't-Türâsî'l-İslâmî, 1969.
- İbn Hacer el-'Askalânî, Ahmed b. Ali. *Ref'u'l-ısr 'an kudâti Mısr*. thk. Ali Muhammed Ömer. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1998.
- İbn Kâdî Şühbe, Ebû Bekir b. Ahmed. *Târîhu İbn Kâdî Şühbe*. thk. Adnan Derviş. 4 Cilt. Dimaşk: el-Ma'hedi'l-Firinsî, 1994.

- İbn Kayyim el-Cevziyye, Muhammed b. Ebû Bekir. *et-Tibyân fî aksâmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, ts.
- İbn Kesîr, İsmail b. Ömer. *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Sami b. Muhammed Selâme. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 2. Basım, 1999.
- İbn Kudâme, Muvaffakuddin Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. thk. Taha ez-Zeynî vd. 10 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1968-1969.
- İbn Tağrıberdî, Cemâleddin Yusuf. *ed-Delîlü's-şâfi 'ale'l-Menheli's-Sâfi*. thk. Fehim Muhammed Şeltût. 2 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 2. Basım, 1998.
- İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalim. *Mukaddime fî usûli't-tefsîr*. Beyrut: Dâru Mektebeti'l-Hayat, 1980.
- İbn Tolun, Muhammed b. Ali. *es-Sağrû'l-bessâm fî zikri men vüllîye kazâ'e's-Şâm*. thk. Selâhaddin el-Müneccid. Dımaşk: el-Mecma'u'l-İlmiyyü'l-'Arabî, 1956.
- İbnü'l-İmâd, Abdülhay b. Ahmed. *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*. thk. Abdülkadir el-Arnâût - Mahmûd el-Arnâût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrahim en-Nisâbü'rî. *Tefsîrü'l-Kur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 2 Cilt. Medine: Dârü'l-Meâsir, 2002.
- İnanır, Ahmet. "İbn Ebi'l-İzz'in "İttibâ" Adlı Risalesi Bağlamında Ebu Hanife ve Hanefi Mezhebi Örneğinde Taklide Dair Görüşleri". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi dergisi* 1/2 (2013), 225-259.
- Kaçar, Halil İbrahim. "Arapça'da Nekre (Belirsiz İsim) Kullanımların Semantik Boyutu (Tenkîr Üslûbu)". *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 29 (2005), 165-184.
- Karataş, Ali. "Kur'an'ı Kur'an ile Anlama". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 31 (2011), 177-197.
- Kâtip Çelebi (Hacı Halife), Mustafa b. Abdullah. *Keşfü'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-müellifîn*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Koca, Ferhat. "İbn Ebü'l-İz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/268-270. Ankara: TDV Yay., 1999.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. thk. Ahmed el-Berdûnî - İbrahim Ettafeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964.
- M. Hüseyin ez-Zehebî. *et-Tefsîr ve'l-müfessirûn*. 3 Cilt. Kahire: Mektebetü Vehbe, ts.
- Makrîzî, Ahmed b. Ali. *es-Sülûk li-ma'rifeti düveli'l-mülûk*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- Mâverdî, Ali b. Muhammed. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvid - 'Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 19 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- Muhammed Ahmed, Muhammed el-Mu'tez el-Kâmil. *el-Kavâ'id ve'l-usûli'l-'akdiyye fî mebhaseyi'l-imân ve'l-ilâhiyyât fî şerhi İbn Ebi'l-İz li-metni't-Tahâviyye*. b.y.: Câmî'atü's-Sûdân li'l'Ulûm ve't-Teknûlucyâ, Külliyyetü'd-Dirâsâti'l-'Ulyâ, Doktora Tezi, 2014.
- Müslim b. Haccâc en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâ'i't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Öztürk, Mustafa. "Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri: Bir Mahiyet Soruşturması". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (2008), 1-20.
- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *ed-Dav'ü'l-lami' li-ehli'l-karni't-tâsi'*. 6 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Hayât, ts.

- Sehâvî, Muhammed b. Abdurrahman. *Vecîzü'l-kelâm fi'z-zeyl 'alâ Düveli'l-İslâm*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf vd. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Sekkâkî, Yusuf b. Ebû Bekir. *Miftâhu'l-'ulûm*. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1987.
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1993.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. b.y.: el-Hey'etü'l-Mısrıyetü'l-'Âmme li'l-Kitâb, 1974.
- Süyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekir. *Husnü'l-muhâdare fi târihi Mısır ve'l-l-Kahire*. thk. Muhammed Ebü'l-Fazl İbrahim. 2 Cilt. b.y.: Dâru İhyâ'i'l-Kütübî'l-'Arabıyye, 1967.
- Şen, Ayhan. "et-Tenbîh Alâ Müşkilatı'l-Hidâye Adlı Eser Çerçevesinde Hanefî Fıkında el-Hidâye Adlı Esere Yönelik Eleştirilerle İlgili Genel Bir Değerlendirme". *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/4 (2013), 169-193.
- Şinkîti, Muhammed Emîn b. Muhammed. *Edvâ'ü'l-beyân fi îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. 7 Cilt. Dâru 'Âlemi'l-Fevâ'id, 1995.
- Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer. *Muhtasarü'l-me'ânî*. Beyrut: Dârü'l-Fıkr, 1991.
- Timür, İhsan. "Tahâvî Akîdesi'ne Ehl-i Hadis Yorum: Sadruddin İbn Ebi'l-İz ve el-Akîdetü't-Tahâviyye Şerhi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4/2 (2017), 53-72.
- Türkî, Abdullah b. Abdülmuhsin - Arnaût, Şuayb. "Mukaddime". *Şerhu'l-'Akîdeti't-Tahâviyye*. mlf. Ali b. Ali İbn Ebü'l-İz, 5-119. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, 1990.
- Yüksek, Muhammed İsa. "Mücmelin Beyanı Bağlamında Kur'ân'ın Kur'ân'la Tefsirinin Bilgi Değeri". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/39 (2019), 173-198.
- Zebîdî, Muhammed el-Murtazâ. *İthâfü's-sâdeti'l-müttakîn bi-şerhi esrâri İhyâ'i 'ulûmi'd-dîn*. 10 Cilt. Beyrut: Müessesetü't-Târîhi'l-'Arabî, 1994.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki't-tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, 3. Basım, ts.
- Zirikî, Hayrüddin b. Mahmûd. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-İlm li'l-Melâyîn, 15. Basım, 2002.